

Український інститут національної пам'яті

Інформаційні матеріали до 150-річчя від народження Миколи Міхновського

31 березня виповниться 150 років ідеологу української незалежності
Миколі Міхновському

Вступ

10 фактів про Миколу Міхновського

10 цитат із праць Миколи Міхновського

Місця пам'яті Миколи Міхновського

Вступ

31 березня цього року виповнюється 150 років від дня народження Миколи Міхновського – громадського та політичного діяча, учасника боротьби за незалежність України в ХХ столітті, основоположника українського самостійницького руху й ідеолога української державної незалежності, автора «Креда молодого українця» та «Самостійної України».

Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках» ця дата відзначається на державному рівні.

10 фактів про Миколу Міхновського

1. Родина. Народився 1873 року в селі Турівка (тоді Прилуцького повіту Полтавської губернії, нині – Згурівської територіальної громади Броварського

Української області) Броварського району Київської області.

Сертифікат 248197DDFAB977E504000007881DB00EE81B303

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2022 11:54:40 по 26.10.2023 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023

батько був освіченим священником-українофілом. Під час богослужіння виголошував проповіді українською. Любив і знав чимало народних пісень і дум. Цю любов до українського передав дітям – чотирьом старшим синам, доньці Олімпіаді та наймолодшому – Миколі. Дід (також священник) і батько Міхновського були знайомі з Тарасом Шевченком. Поет інколи гостював у Турівці в поміщицькому маєтку Миколи Маркевича.

2. *Навчання, Молода громада і «Братство тарасівців».* Микола навчався у Прилуцькій чоловічій гімназії, з якою пов'язують початок його культурно-політичної діяльності. А з 1891 року був студентом юридичного факультету Київського університету Святого Володимира. В університеті Міхновський приєднався до Молодої громади. Згодом був одним з ініціаторів створення таємної політичної організації «Братство тарасівців»¹, співавтором програми братства – «Кредо молодого українця». Реалізувати власні ідеї, серед яких була автономія всіх націй у Російській імперії, Братство не змогло – натомість практично всі його учасники опинилися за ґратами.

3. *Адвокат українців.* Микола Міхновський мав власну юридичну контору, що забезпечувало йому статки. Брав участь у роботі Харківського юридичного товариства при Харківському університеті. У 1907 році він був серед захисників у справі, відомій як Лубенський процес проти організаторів «Лубенської республіки», по якій проходили його товариші брати Шемети. У 1909-му Міхновський брав участь у гучному харківському процесі мільйонера Алчевського – той після доведення царатом його бізнесу до банкрутства покінчив життя самогубством або був убитий за нез'ясованих обставин. На тому процесі Міхновський виголосив блискучу промову.

Нерідко виступав захисником у судових процесах над учасниками нелегальних українських організацій та партій. Але також Міхновський переважно безкоштовно ставав на захист селян, учасників аграрних заворушень, за що одержав прізвисько «Адвокат голодранців».

4. *Громадська діяльність.* Ще будучи в Києві, він головував на зборах місцевого нелегального осередку «Братства тарасівців». У Харкові швидко зійшовся з місцевою українською громадою. 1900-го разом зі студентами влаштував у місті концерт до 100-річчя «Енеїди» Івана Котляревського, залучивши до нього театральну трупу Кропивницького, яка саме тоді гастролювала в Харкові. Також включився в діяльність Харківського товариства поширення в народі грамотності, яке обстоювало необхідність початкової освіти та видання книжок українською мовою – рідною для

¹ «Братство тарасівців» – таємна революційна організація, створена влітку 1891 року харківськими та київськими студентами. На початку 1890-х років ідеї харківського «Братства» поширилися в інших містах України. Товариство мало статут «Profession de foi молодих українців» – першу викладену на

населення краю. Також Міхновський виступав на Шевченківських святах у Полтаві та Харкові, закликав до збройної боротьби за права українського народу.

5. *«Тогочасний екстреміст»*. На межі XIX–XX століть культурницький молодіжний рух переріс у політичний. Визріла необхідність створення української партії, щоб відмежуватися від російських революціонерів. Перша така політична сила – Революційна українська партія (РУП)² була створена 1900 року в Харкові. Міхновський відгукнувся на пропозицію її керівників написати маніфест під назвою «Самостійна Україна». 1902-го, після розриву з РУП, Міхновський заснував Українську народну партію (УНП)³, для якої написав декларацію «10 заповідей УНП». Щосили він намагався донести свої ідеї до людей: друкував дописи у пресі, видавав книжки невеликих форматів, виголошував програмні промови на судових процесах над українськими активістами. Крім того, заснував чимало українських часописів: «Самостійна Україна» (1905), «Хлібороб» (1905), «Запоріжжя» (1906), «Слобожанщина» (1906), «Сніп» (1912–1913).

6. *Співорганізатор «війни пам'ятників»*. 1904 року Міхновський був серед тих, хто організував підриг пам'ятника Пушкіну у Харкові (щоправда, тоді пам'ятник, незважаючи на вибух, вистояв). У листівці бойової організації «Оборона України» йшлося: *«Цієї ночі зривано монумент, виставлений поету Пушкіну в місті Харкові на Театральній площі. Цим ми заявляємо московському суспільству і правительству ось що: 1) На території Слобідської України, традиції якої сягають аж до славних часів Гетьмана Богдана, не має бути нікому ніякого монументу з чужинців. Пушкін був цілковито діячем для московського народу і ніякої культурної ваги для нас не має, хіба тільки нікчемної деморалізуючої... 2) Хай знає московське суспільство, що пам'ятник Пушкіну не має собі місця на Україні ще і тому, що наш національний геній – поет Шевченко...»*

7. *Перша світова війна та Українська революція*. Під час війни Миколу Міхновського мобілізували у царську армію. Служив у Київському військовому суді – був військовим юристом. Одним із перших відстоював ідею формування власних збройних сил. На початку Української революції 1917–1921 років заснував та очолив Український військовий клуб імені Павла Полуботка⁴, став

² **Революційна українська партія** – перша політична партія на українських землях у складі Російської імперії. Автором ідеї і назви РУП був Михайло Русов, який в 1899 році заявив про необхідність ідейно-організаційної трансформації українського національного руху.

³ **Українська народна партія** – перша українська партія самостійницького напрямку в Наддніпрянській Україні. Заснована Міхновським та його однодумцями у 1902 році. Організаційну основу партії склало національно-радикальне крило РУП.

⁴ **Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка** – українська військова організація, заснована у 1917 році. Організаційну основу клубу склало крило Української народної партії.

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 248197DDFAB977E504000007881DB00EE81B303

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2022 11:54:40 по 26.10.2023 23:59:59

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023

одним із організаторів 1-го Українського полку імені Богдана Хмельницького. Влітку 1917 року – як офіцера – його примусово відправили на Румунський фронт, щоб таким чином мінімізувати вплив Міхновського на формування українського війська в Києві. У грудні 1917-го повернувся на рідну Полтавщину, розчарований крайнім соціалізмом Центральної ради, обраний Лубенським мировим суддею.

8. За Української Держави Павла Скоропадського. Спершу Микола Міхновський відмовився від пропозиції працювати у владі через засилля російських шовіністів в уряді. Докладав зусиль, щоб гетьманська влада стала владою українською. Зокрема, його кандидатура неодноразово розглядалась на пост прем'єрміністра. До Директорії УНР поставився скептично через її соціалістичне спрямування. На той момент його союзниками були Євген Коновалець, Дмитро Донцов, Сергій Шемет. У 1918 році Міхновський захворів на тиф і потрапив до лікарні у Кременчуці. Коли місто захопили більшовики, його заарештували. Проте тримали не довго – відпустили на прохання місцевої інтелігенції.

9. Більшовицька окупація. Коли червоні захопили Україну, він деякий час жив на Кубані, на той час під контролем денікінців. Намагався емігрувати, але не отримавши дозволу на виїзд, залишився в Новоросійську. Активно займався українізацією краю, заселеного переважно українцями. Викладав українську мову на вчительських курсах, потім – завідував педагогічним технікумом і там викладав ще й українську літературу, історію, історію та теорію кооперації, завідував кабінетом українознавства, керував літературним гуртком. Загалом за Міхновського технікум став головним основним осередком українства на Кубані. Партійне керівництво не схвалювало таку діяльність, тож Міхновський під тиском обставин та побоюючись нового арешту залишив Кубань.

10. Повернення в Київ і трагічна смерть. 1924-го повернувся до Києва, де оселився в помешканні товариша – Володимира Шемета на вулиці Жилианській. Заарештовували “чекісти”. Після кількох днів допитів відпустили, поставивши умову про співпрацю.

Наступного дня після звільнення (3 травня 1924 року) Миколу Міхновського знайшли повішеним у саду в садбі його друга Володимира Шемета. Більшість сучасників схилилися до версії про самогубство і писали у спогадах про передсмертну записку, в якій Міхновський висловив приблизно таке: “Ніж вони мене, краще я сам себе”... Закінчив життя так, як багато інших українських Героїв, які обирали смерть стоячи, ніж рабське життя на колінах.

10 цитат із праць

“Коли в українській держави відібрано право бути державою, то... правительсто чужинців розпоряджається на території колишньої української республіки наче в завойованій свіжо країні, висмоктує останні сили, висмикує ліпших борців, збирає останній гріш з народу” – із *“Самостійної України”*.

“Просвіта занедбана, культура знівечена і темрява панує скрізь по Україні. І от посеред таких лихих обставин ми зійшлися до купи, ми згромадилися в одну сім'ю перейняті великим болем та жалем до тих страждань, що вщерть наповнили народну душу. Ми виписали на прапорі: *одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі*” – із *“Самостійної України”*.

“Як головний аргумент проти нашого права на національне існування, проти нашого права на самостійність державну виставляють те, що ми не маємо історичної традиції, не маємо минулого... Та й врешті, хіба українська національність не є тільки різноманітність російської нації? Коли б навіть це було доведено, то й тоді нелюдські відносини росіян до нас освячують нашу до них ненависть і наше моральне право убити насильника, обороняючись від насилля” – із *“Самостійної України”*.

“Як не можна спинити річку, що, зламавши кригу навесні бурхливо несеться до моря, так не можна спинити нації, що ламає свої кайдани, прокинувшись до життя. Наша нація ступила на новий шлях життя, а ми

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 248197DDFAB977E5040000007881DB00EE81B303

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2022 11:54:40 по 26.10.2023 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023

боротьба буде довга і люта. Що ворог безпощадний і дужий. Ми востаннє виходимо на історичну арену, і або поборемо, або вмремо” – із *“Самостійної України”*.

“Нехай вчені розшукають, хто був кому родичем, - ображене чуття нації і кривда цілого народу гидують визнати моральні зв'язки з російською нацією! Через те ми можемо обговорювати тільки засоби і способи боротьби!” – із *“Самостійної України”*.

“Часи вишиваних сорочок, свити та горілки минули і ніколи вже не вернуться. Третя українська інтелігенція стає до боротьби за свій народ, до боротьби кривавої і безпощадної. Вона вірить у сили свої і національні, і вона виповнить свій обов'язок. Вона віддає себе на служення цьому великому ідеалові” – із *“Самостійної України”*.

“І доки хоч на однім клапті української території пануватиме чужинець, доти українська інтелігенція не покладе оружжя, доти всі покоління українців йтимуть на війну. І ця війна провадитиметься усіма засобами, і боротьба культурна вважається також відповідною, як і боротьба фізичною силою. Потреба боротьби впливає з факту нашого національного існування. Нам належить будучина, бо зовсім неможливо, щоб 1/30 частина усієї людности, ціла велика нація могла зникнути, могла бути задушеною” – із *“Самостійної України”*.

“Останніми часами життя поневолених народів конституційного Заходу стало щораз більше звертати на себе увагу українського інтелігента: він побачив, що і певний конституційний устрій в культурних державах гарантує інтереси тільки пануючої нації, а зовсім не гарантує інтересів поневоленої, навіть навпаки: свобода слова, друку, совісті, свобода зборів, кас, асоціацій, свобода навчання – все це – пусті звуки для поневоленої нації в конституційній державі. І почали українці турбуватися про будучність своєї нації” – із брошури *“Справа української інтелігенції в програмі Української Народної Партії”*.

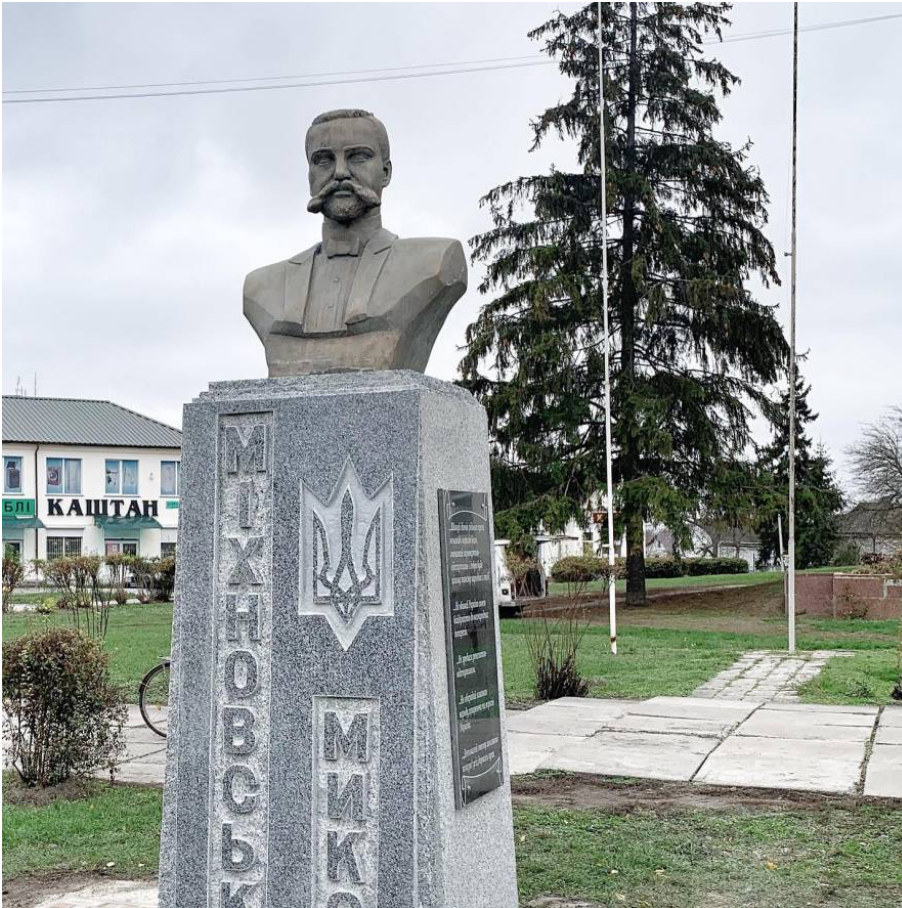
“Велике лицемірство під формою єднати (на словах) народності для братерства і любові, а в дійсності – єднати їх силою рушниць і меча, примусом і насиллям для власного вжитку” – з брошури *“Справа української інтелігенції в програмі Української Народної Партії”*.

усім борцям за щастя, за визволення свого народу світить сонце самостійної України” – зі статті Міхновського “До українського народу”.

Місця пам’яті Миколи Міхновського

Село Згурівка Київської області. На батьківщині діяча у 2020 році відкрили пам’ятник, кошти на спорудження якого збирали всією громадою.

Прилуки

Класична чоловіча гімназія, заснована Григорієм Галаганом, стала першою освітньою сходинкою Миколи Міхновського. Особливий хист юнак проявляв у гуманітарних дисциплінах – мові, історії, географії, а от з математики мав “задовільно”.

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат [248197DDFAB977E5040000007881DB00EE81B303](#)

Підписувач [ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ](#)

Дійсний з [26.10.2022 11:54:40](#) по [26.10.2023 23:59:59](#)

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ’ЯТІ

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023

Київ

Правничий факультет **Київського університету святого Володимира** став наступною сходинкою в освіті Міхновського.

Після завершення навчання молодий правник винаймав квартиру на вулиці **Фундуклеївській, 48** (нині вулиця Богдана Хмельницького). Будинок добре зберігся.

Жилянська, 76 – остання адреса, пов'язана з життям Миколи Міхновського. Тут він недовго жив після повернення з Кубані. 4 травня 1924 року в садку біля дому (не зберігся) Міхновського знайшли повішеним. Обставини смерті досі достеменно не встановлені.

Похований Микола Міхновський на **Байковому кладовищі** в Києві.

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат [248197DDFAB977E5040000007881DB00EE81B303](#)

Підписувач [ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ](#)

Дійсний з [26.10.2022 11:54:40](#) по [26.10.2023 23:59:59](#)

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023

Харків

Особисті обставини змусили Міхновського залишити Київ і перебратися до Харкова. Тут є кілька адрес, пов'язаних з життям і працею Миколи Міхновського. Перша – **Римарська, 23**, де почав практикувати молодий правник (будинок не зберігся, на його місці тепер Харківський театр опери та балету).

На вулиці **Конторській, 21** (ріг Конторської і Клещіївського провулку) з 1909-го до 1914-го Міхновський мешкав (будинок зберігся, однак жодних згадок про перебування там батька українського самостійництва/державності немає).

Єдина меморіальна дошка Міхновському встановлена на фасаді колишнього корпусу Харківського університету, а нині Харківської інженерно-

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат [248197DDFAB977E504000007881DB00EE81B303](#)

Підписувач [ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ](#)

Дійсний з [26.10.2022 11:54:40](#) по [26.10.2023 23:59:59](#)

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023

саме у цій будівлі 26 лютого 1900 року Микола Міхновський виголосив текст знаменитої “Самостійної України”. Однак достеменно невідомо де саме у Харкові це відбулося. А за першість в оприлюдненні тексту брошури Харків сперечається з Полтавою.

Розквіт юридичної практики Миколи Міхновського пов’язаний із нинішнім майданом Небесної Сотні, тоді **Скобелєвським**. Це не випадково, бо саме на цьому майдані знаходився Будинок судових установ, тепер – Харківський апеляційний суд.

6 березня 2022 року будівля понівечена внаслідок російської ракетної атаки – вибухова хвиля вибила всі вікна і двері, пошкодила внутрішні приміщення, пожежа охопила дах.

До відома також – недалеко від майдану Небесної Сотні є вулиця, названа на честь Миколи Міхновського.

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат [248197DDFAB977E5040000007881DB00EE81B303](#)

Підписувач [ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ](#)

Дійсний з [26.10.2022 11:54:40](#) по [26.10.2023 23:59:59](#)

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023

Харьковъ.—Kharhoff. № 49
Судебныя установленія.—Palais de justice.

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат [248197DDFAB977E504000007881DB00EE81B303](#)

Підписувач [ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ](#)

Дійсний з [26.10.2022 11:54:40](#) по [26.10.2023 23:59:59](#)

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023

Будинок купця Щеклєва на Соборному майдані, нині вулиця Університетська, був осередком українського Харкова на зламі XIX і XX століть, не зберігся. Втім упродовж багатьох років там розташовувалося Третє Харківське товариство взаємного кредиту, яке слугувало легальним прикриттям для “Першого куреня” Миколи Міхновського. Саме в цьому будинку 16 березня 1917 року відбулися перші після Лютневої революції збори харківських українців, що завершилися створенням Губернського організаційного комітету на чолі із Сергієм Тимошенком. У квітні–травні 1917-го в ньому розміщувалася редакція тижневика “Рідне слово” – перший пореволюційний офіс Гната Хоткевича. Микола Міхновський, Гнат Хоткевич, Сергій Тимошенко, Володимир Доленко – ключові діячі українського Харкова бували тут.

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат [248197DDFAB977E504000007881DB00EE81B303](#)

Підписувач [ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ](#)

Дійсний з [26.10.2022 11:54:40](#) по [26.10.2023 23:59:59](#)

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023

Полтава

Будинок навпроти земської управи засланого сюди російським царатом подружжя **Олександра та Софії Русових** (будівля на Воскресенському узвозі, 3 збереглася, на її стіні у 2015 році встановлено меморіальну дошку). Є припущення, що тут Міхновський публічно виголосив 19 лютого 1900 року текст “Самостійної України”. Це сталося на публічній вечірці до Шевченківського дня, в якій брали участь студенти Полтавської духовної семінарії, зокрема й Симон Петлюра та його брат Олександр, а також Іван Липа – письменник, співзасновник “Братства тарасівців”, у подальшому як міністр віросповідань УНР ініціював ведення церковного діловодства українською мовою, входив до складу комісії з підготовки Конституції УНР, міністр охорони здоров’я в уряді УНР в екзилі; Дмитро Антонович – історик мистецтва й театру, співзасновник Української академії мистецтв, морський міністр УНР, один із засновників музею визвольної боротьби у Празі; Кость Мацієвич – учений-аграрник, співробітник Полтавського аграрного товариства, належав до Української Центральної Ради, міністр закордонних справ УНР, професор Української господарської академії в Подєбрадах, голова Української наукової асоціації та Українського дипломатичного клубу в Празі.

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат [248197DDFAB977E504000007881DB00EE81B303](#)

Підписувач [ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ](#)

Дійсний з [26.10.2022 11:54:40](#) по [26.10.2023 23:59:59](#)

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ’ЯТІ

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023

Перший пам'ятник Івану Котляревському відкрили 12 вересня 1903 року в Полтаві на Протопопівському бульварі (тепер бульвар Котляревського).

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат [248197DDFAB977E504000007881DB00EE81B303](#)

Підписувач [ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ](#)

Дійсний з [26.10.2022 11:54:40](#) по [26.10.2023 23:59:59](#)

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023

Пам'ятник збудовано на громадські кошти – за 1895–1898 роки зібрали понад 11,5 тисяч карбованців. На урочистості до Полтави з'їхалася вся українська еліта, за що цю подію образно назвали “святом української інтелігенції”. На ньому відзначився Микола Міхновський. Він виступив із протестом проти заборони міністра внутрішніх справ виголошувати вітальні промови українською.

Зі спогадів Дмитра Дорошенка: “Головний бій” мав бути увечері на академії. Перед самими зборами розійшлася чутка, що гостям з Галичини та Буковини дозволено виголосити привіти в українській мові, але більше нікому. Зближається черга на “своїх” промовців. ...Першою говорить Ольга Андрієвська від чернігівського літературно-театрального товариства. Говорить тихим голосом, але українською мовою. Як тільки це розібрав Трегубов, підводиться з свого крісла, перебиває Андрієвську, сам блідий, і заявляє, що має наказ від міністра не допускати українських привітів. ...Тоді встає і наближається до столу президії Микола Міхновський. Заявляє, що прибув як делегат від харківської адвокатури, привіз привіт українською мовою, але передає одну тільки обкладинку, текст повезе назад. ...Михайло Коцюбинський робить те саме. Трегубов... мовчки приймає обкладинки, і їх скоро набралася ціла гора. В цей час з галереї чуємо голос: “Виходьте всі з зали”. І вся публіка як один муж підводиться з своїх місць, і протягом короткого часу театр спорожнів”.

Лубни

Наприкінці 1917-го та на початку 1918-го Микола Міхновський мешкав родині Шеметів і працював мировим суддею в Лубенському суді, який розміщувався в **будинку архітектора Олексія Бекетова**. Нині в будівлі розташована Лубенська районна держадміністрація. Збудували її на початку ХХ століття за сприяння тодішнього голови суду Лубенської округи Олександра Тимофеева, батька відомого лікаря Сергія Тимофеева. Архітектуру відрізняє офіційний класичний стиль, центральний і боковий фасади увінчано порталами з колонами. Вони з'єднують обидва поверхи і завершуються фронтонами з великими карнизами.

У 20-х роках ХХ століття в Лубенському окружному суді відбулося багато бурхливих подій. Одна з них – слухання у 1909 році справи організаторів “Лубенської республіки”, адвокатом котрих був Микола Міхновський.

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат 248197DDFAB977E504000007881DB00EE81B303

Підписувач ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ

Дійсний з 26.10.2022 11:54:40 по 26.10.2023 23:59:59

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023

Над матеріалами працювали співробітниці Українського інституту національної пам'яті: *Олена Охрімчук, Ганна Байкеніч, Марія Тахтаулова.*
Рецензент: *Юрій Юзич*

ДОКУМЕНТ СЕД АСКОД

Сертифікат [248197DDFAB977E5040000007881DB00EE81B303](#)

Підписувач [ЯРМИСТИЙ МАКСИМ МИКОЛАЙОВИЧ](#)

Дійсний з [26.10.2022 11:54:40](#) по [26.10.2023 23:59:59](#)

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

№ 505/2.3-06-23 від 28.03.2023